

۱۴۵۶۳۱۵

مجموعه مقالات

همایش روش‌شناسی مطالعات تاریخی و رهیافت‌های بینارشته‌ای

به اهتمام

جمعی از نویسندگان و گروه روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری پژوهشکده تاریخ اسلام

تهران، ۱۳۹۵

پژوهشکده تاریخ اسلام

مجموعه مقالات

همایش روش‌شناسی مطالعات تاریخی و رهیافت‌های بینارشته‌ای

دبیر علمی همایش: داریوش رحمانیان

دبیر اجرایی همایش: خلیل قویدل

ناشر: پژوهشکده تاریخ اسلام

مدیر نشر: خلیل قویدل

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ و صحافی: تقویم

ردیف انتشار: ۶۳

۱۴۰۰ تومان

کلیه حقوق را به پژوهشکده تاریخ اسلام محفوظ است

خیابان ولیعصر (عج)، خیابان شهید باسپور، خیابان مستگاران، شهرز شرقی، شماره ۹

تلفن: ۳ - ۸۸۶۱۶۸۶۱ - ۸۸۶۷۶۸۶۰ شماره

www.ptc.ac.ir

سرشناسه:	همایش روش‌شناسی مطالعات تاریخی و رهیافت‌های بینارشته‌ای نخستین: ۱۳۹۲: تهران.
عنوان و نام پدیدآور:	مجموعه مقالات همایش روش‌شناسی مطالعات تاریخی و رهیافت‌های بینارشته‌ای / به اهتمام جمعی از نویسندگان و گروه روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری پژوهشکده تاریخ اسلام، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، ۱۳۹۵.
مشخصات نشر:	۲۳۴ ص.: مصور، جدول، نمودار.
مشخصات ظاهری:	پژوهشکده تاریخ اسلام؛ ۶۳
فروست:	7 - 35 - 7398 - 600 - 978
شابک:	وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۲۳۳ - ۲۳۴.
موضوع:	تاریخ -- تحقیق -- روش‌شناسی -- کنگره‌ها.
موضوع:	تاریخ‌نویسی -- کنگره‌ها.
شناسه افزوده:	پژوهشکده تاریخ اسلام، گروه روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری.
رده بندی کنگره:	۵۱۶/م۸ ۱۳۹۳
رده بندی دیویی:	۹۰۷/۲
شماره کتابشناسی ملی:	۴۴۶۷۴۷۱

سخن اول

تاریخ هر امت و جامعه‌ای بگر فرهنگ و تمدن آن است. به همین دلیل، علم تاریخ در میان علوم، جایگاهی ویژه یافته است. جامعه اسلامی به عنوان یک امت جهانی، دارای چهارده قرن سابقه تاریخی با ابعاد و عناصر روشن و بدون ابهام است. اهمیت این پیشینه تاریخی و ابعاد گوناگون آن، مانند فرهنگ، تمدن، علم، اخلاق، فلسفه و هنر و نقش بی‌بدیل آن در تمدن جهان معاصر، تلاش گسترده دانشگاه‌ها و دانشمندان غرب را نیز در راه تحقیق و مطالعه این تاریخ عظیم برانگیخته است؛ تا بدان پایه که معتبرترین منابع و اطلاعات پژوهشی در حوزه‌های گوناگون تاریخ اسلام را در مراکز علمی غرب می‌توان سراغ گرفت.

به‌رغم توجه ویژه پژوهشگاه‌های دنیای غرب به اسلام، به‌دلیل ناتوانی ذاتی آنها از شناخت اسلام ناب و حقیقی - به دلیل عدم دسترسی مستقیم و به دور از تدوین منابع اصیل، و لاجرم اطلاع محدود پژوهشگران از زمینه‌ها و پس‌زمینه‌های یک تحقیق علمی جامع، آغاز حرکتی اساسی و همه‌جانبه از سوی دانشمندان اسلامی به منظور تصحیح و تکمیل تلاش‌های گذشته ضروری است. اگر این حرکت، گسترده، غنی و متکی بر پیشرفته‌ترین روش‌های پژوهشی، ساز شود، بی‌شک تغییرات بنیادی در مسیر این گونه مطالعات در پژوهشگاه‌های مهم دنیا در زمینه تاریخ اسلام و مسائل مختلف آن دور از دسترس نخواهد بود.

هدف اساسی از تأسیس پژوهشکده تاریخ اسلام - که هم اکنون در آغاز راه است - گام زدن در راه تحقق این آرمان می‌باشد. این پژوهشکده با همت و پیگیری استادان ارزشمند تاریخ اسلام و رشته‌های پیوسته به آن، آغاز به کار کرده و برای نیل به اهداف مقدس خود، آماده همکاری با

همه کسانی است که به این اهداف ایمان دارند. از این رو، پاسخگویی به هزاران پرسش را که در خلال مطالعه ۱۴ قرن تاریخ اسلام مورد توجه خواننده و به خصوص پژوهشگران قرار می‌گیرد، و جهت همت خود قرار داده است. تحقق این مهم با روش‌های گوناگون دنبال می‌شود، که نشر آثار پژوهشی استادان و کارشناسان - به صورت تألیف و یا ترجمه - مانند اثر حاضر، از جمله آنهاست. البته برنامه‌هایی همچون تشکیل کارگاه‌های تخصصی، نشست‌های علمی تخصصی و حمایت از پروژه‌های پژوهشی مورد نیاز، نیز برای تحقق هدف یاد شده در حال پیگیری و اجراست که ضرورت دارد کیفیت و کمیت آنها افزایش یابد.

این مرکز، هم‌اکنون با شش گروه علمی و زیر نظر شورای علمی فعالیت می‌کند، که ان شاء الله به زودی تعداد آنها به دو برابر افزایش خواهد یافت. از جمله اقدامات کم سابقه پژوهشکده، تأسیس دانشنامه جغرافیه تاریخی جهان اسلام است که بزودی اولین مجلد آن عرضه خواهد شد. این دانشنامه با راست یک استادان در هفت گروه علمی مشغول فعالیت است و هزاران مدخل را - تاکنون - همراه با منابع اصلی آن در پایگاه اینترنتی عرضه کرده است تا دسترسی محققان به منابع را آسان کند.

پژوهشکده تاریخ اسلام به وسیلهٔ پایگاه اینترنتی خود با همه پژوهشگران و علاقه‌مندان به مطالعه در سراسر جهان پیوند برقرار می‌کند. این پایگاه علاوه بر انعکاس همه فعالیت‌های این مرکز علمی، بازتاب‌دهنده فعالیت‌های علمی انجام شده توسط مراکز و اشخاص دیگر در این رشته است. با فعال شدن پایگاه مزبور، دسترسی پژوهندگان به مرکز جامع و همه‌جانبه، که انعکاس‌دهنده همه آثار موجود در زمینه تاریخ اسلام باشد، میسر خواهد شد.

علاوه بر آن، هم‌اکنون کتابخانه تخصصی (حقیقی و مجازی) فعالیت و به تدریج فعال‌تر خواهد شد. از خداوند بزرگ، برای این تلاش و همه تلاشگران در راه حقیقت، آرزوی موفقیت می‌کنم.

سیدهادی خامنه‌ای

رئیس پژوهشکده تاریخ اسلام

فهرست مطالب

۱۱	مریم تقی * نقشه‌خوانی، رهیافتی نو در مطالعات تاریخی
۴۱	رسول جعفریان، سیدجلال محمودی * کاربرست نقد اسنادی محدثان و نظریه روایت‌های در تحلیل روایت احادیث «قضیب‌ممشوق»
۶۳	میرهادی حسینی * کاربرد کلیومتریک در پژوهش‌های تاریخی
۸۹	یعقوب خزایی * رهیافت پدیدارشناسانه به مفهوم وحشی در مطالعات تاریخی
۱۰۱	مریم شیرینی * کاربرست روش تاریخ‌سنجی در مطالعات تاریخی مطالعه موردی بررسی وضعیت تجاری ایران در دهه‌های آخر قرن نوزدهم میلادی
۱۱۳	زهیر صیامیان گرجی * روش‌شناسی مطالعات تاریخی و رهیافت‌های بینارشته‌ای بایسته‌های راهبردی در تألیف کتاب درسی دانشگاهی رشته تاریخ سیاست تاریخ، سیاست هویت

جلال فرزانه دهکردی

- * ارتباط روایت تاریخی با روایت ادبی: تبیینی صورت‌باور ۱۳۹

سیدمهدی موسوی، الهه بنانی

- * ماکس وبر، شرطی‌های خلاف واقع و تبیین تاریخی

مطالعه موردی: تبیین علل رشد علوم در ایران در قرون اولیه اسلامی ۱۵۷

عبدالله ناصری طاهری

- * تاریخ‌نگری هشام جمیط و رهیافت‌های بینارشته‌ای او

با تأکید بر نقش جغرافیای تاریخی ۱۷۷

محمد نوری

- * گفت‌وگو با کاووش تاریخی در بر تو کنش‌های زبانی

مطالعه موردی: خطبه‌های زینب (س) در شام ۱۸۷

کتابون نمیرانیان، مریم رستاخیز، بهار صالحی

- * نشانه‌شناسی تاریخی و مطالعه آثار هنری تاریخی ۲۰۵

یاسمن یاری

- * جغرافیاگرایی در تاریخ‌نگاری فرناند برودل

با مطالعه موردی شمال آفریقا ۲۱۹